Древната музика и музикални инструменти от земята на Орфей

Д-р Анна К. Бошнакова

Анна Бошнакова е магистър по социална и културна антропология и доктор по история на философията. Занимава се с философия на музиката и философия на визуалната култура. Автор е на книги, студии и статии, посветени на античната музика, религия, култура и философия. Преподавател по философия на музиката в СУ „Св. Климент Охридски”.

Елинският географ и историк Страбон, който използвал сведенията на Деметрий, родом от северозападния малоазийски полис Скепсис, оставил едно историческо сведение, че цялата музика и музикални инструменти в Елада били заимствани от Тракия и Азия, т.е. идвала от север и от изток. Страбон записал, че и тези, които се занимавали усърдно с музика се считали за траки. Това били Орфей, Музей, Тамирис, Евмолп и Лин.

Лин учи Херакъл да свири на лира

Митовете разказват за брата на Орфей, тракийският певец на име Лин. Според Хезиод, Лин бил син на музата Урания. Той бил учител на Херакъл и веднъж си позволил да удари своя непослушен ученик. Тогава Херакъл стоварил върху главата му китарата и го убил. В древна Елада Лин бил любимец, когото певци и китаристи оплаквали по време на празненства и хорови танци като пеели „ай линон”. Този възглас “ай-линон”, който означавал “повей, Линос!” по-късно принадлежал към възгласите в трагедията. Исторически свидетелства за Лин не съществуват, но

Убийството на Лин от ученика му Херакъл

Херодот разказва своя версия, според която Линовата песен се откривала по начина си на изпълнение и в Египет, и във Финикия, и на остров Кипър, и на други места. При всеки народ обаче тя имала свое название. Например в Египет се наричала “манерос”. Херодот се пита откъде египтяните знаели тази песен и си отговаря, че очевидно си я пеели открай време.

Лин и Музей

Сред митичните певци от Тракия бил и прочутият предсказател и жрец Музей, син на Семела (Луната) и ученик на Орфей. Негова родина се смятала страната на музите Пиерия, населявана в дълбока древност също от траки. Съчинител на оракулски предсказания, на жертвени и други религиозни песни, той въвел в Атина мистериите, наречени по-късно от елините „орфически”. Разказвало се още, че той получил достойно наследство – лирата на самия Орфей.

Тамирис също бил тракийски певец, син на музиканта Филамон и нимфата Агриопа. Похвалил се, че ще надпее и надсвири дори Музите. Състезавал се с тях при условие, че ако ги надсвири, ще си вземе една от тях, а ако те го победят, ще го лишат от това, което те си изберат. Омир възпял Тамирис в своята “Илиада”. Там се разказва как при Дорион в Пелопонес, Музите срещнали певеца и му отнели в яростта си красивата песен, зрението му и го накарали да забрави изкусното свирене на китара. Запленен от трагичната съдба на талантливия и смел творец, Софокъл написал през 5 в. пр. Хр. драмата “Тамирис”, в която на млади години сам изпълнявал главната роля. Според тази изгубена трагедия на Софокъл, в сравнение с всички останали Тамирис пеел с по-красив глас и по-мелодично. Историята оставя впечатлението, че в тази трагедия се отложил епизод от музикалната предистория, сякаш, че в Дорион местните Музи отхвърлили тракийската музика, защото усетили в нея надменност или (по-скоро по ред причини) тя била неразбираем и непонятна за елините. Седем века по-късно, при посещението си в Делфи, античният пътешественик Павзаний бил развълнуван от една картина на художника Полигнот, на която слепият Тамирис бил представен с разпуснати до раменете коси и със счупена китара-форминкс (тракийска китара) в краката му.

Състезанието между Марсий и Аполон

Марсий бил сатир от Келени, а също и речен бог и според Павзаний открил авлоса, който използвал за култа към Богинята майка. След като намерил захвърления от богинята Атина авлос, Марсий предизвикал Аполон на музикално състезание. Според Ксенофонт при фригийското селище Келени, Аполон победил Марсий в състезание по ловкост (sophia), одрал му кожата и я окачил в пещерата до извора на реката, която започнала да се нарича по неговото име - Марсий. Според Диодор Сицилийски Марсий пробуждал у своите слушатели голямо възхищение със своя нов начин на свирене на авлос, докато Аполон му отстъпвал със своето чисто свирене на китара. Съдиите отредили на Аполон правото на втори тур в надсвирването. Марсий се възпротивил срещу това, с ясното съзнание, че ще бъде победен. Във втората част на състезанието Аполон пял в съпровод на китара, тъй като това вече било неговото цялостно музикално изкуство. Така Аполон излязъл победител, а Марсий бил поруган.

Високо образованият античен историк и географ споменава още, че и местата, където се почитали Музите – Пиерия, Олимп, Пимпла, и Либетра, в старо време били тракийски области и планини. Едва по-късно станали владение на македонците. След като се заселили в Беотия, траките посветили на Музите и Хеликон. Те посветили пещера и на Либетрийските нимфи. Страбон добавил също, че и някои от музикалните инструменти били наречени с варварски имена: набла, самбика, барбитон, магадис и много други.

Барбитонът имал по-издължена форма и по-нисък тембър на звучене от лирата-хелис. На него се свирело с плектрон, както това се вижда от детайла на изображението.

Сирена с набла, Апликация за щит, Панагюрище

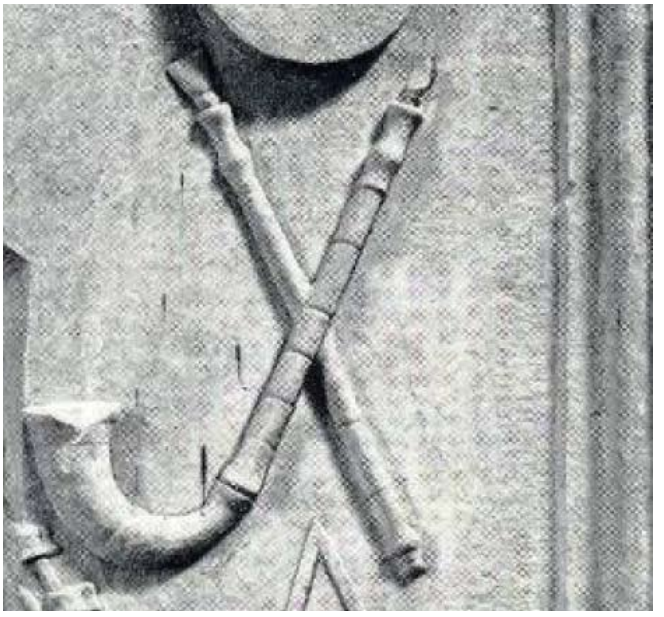

Изпълнителка на набла, Рациария

Някои от музикалните инструменти дори носели названията на местата, от където идвали (или поне се срещали най-често). Така диавлосът бил наричан *берекинтийски* или *фригийски* по имената на малоазийските области Берекинтия и Фригия, населени някога с траки.

Жрец на Кибела с фригийски авлос, кимбали и тимпан, любимите музикални инструменти на богинята, които звучали по време на празненствата в нейна чест.

Фригийски авлос

Имало и други музикални инструменти, за които било смятано, че са с тракийски произход: такива били самбиката и магадисът. Един древен автор на име Дурис от Самос (3 в. пр. Хр.) дори твърдял, че името на магадиса идвало от някой си тракиец Магдис.

Авлосът

Авлосът бил духов инструмент, подобен по звук и форма на днешния обой, а не на флейтата. Той имал силен и пронизващ звук. В най-честа употреба бил т. нар. диавлос (двоен авлос). За по-голямо удобство при свиренето на авлос музикантът-авлет придържал инструмента с помощта на специална превръзка през устните и бузите си – т. нар. форбейа. За това как е изглеждал диавлосът свидетелстват многобройни рисунки от вази, пластики и някои фрагменти от този духов инструмент, открити при археологически разкопки.

Авлетистка, Каничка от Борово

Авлет с форбейа /превръзка през устата/

Авлосът бил известен още през хероическата епоха, но само за варварските народи и бил въведен в Елада малко преди 700 г. пр. Хр. от фригийските авлети Олимп, чийто митичен учител бил Марсий и Пелопс, който изсвирил на елините химн, посветен на планинската фригийска Майка на боговете. Така елините за пръв път чули тракийският пеан, който се наричал титанизмос. Заради божественият му звук, от този момент нататък, авлосът бил особено предпочитан за съпровод на култови песни (пеани), защото помагал на присъстващите слушатели да постигнат религиозна нагласа.

В дитирамба на име "Асклепий" Телест нарекъл фригийския цар "свирещ красиво на свещени авлоси, който пръв влязъл в състезание с дорийската Муза, изпълнявайки лидийска мелодия на тръстикови тръби, вдъхвайки в тях гласа на пъстри крилати звуци". В Тракия авлетът се наричал сирбенеус (този, който всява страх, тревога и вълнение заради свирещите авлоси сред общата бъркотия), а изкуството да свириш на авлос, т. нар. авлетика се наричала сирбе.

От незапомнени времена музиката определено била използвана да дава ритъм, да разпалва и да дава сигнал за атака. Свирачите на авлоси (авлетите) били разпределяни на определени места във войската. Преди битката била изсвирвана въвеждаща мелодия, която вдъхвала във воините умерено настроение – нито ги разнежвала, нито ги пренапрягала, а ги концентрирала и предразполагала към атака срещу врага.

Авлет, който дава ритъм във войската

Много стари били и танците в съпровод на авлоси. Те се изпълнявали с оръжия и се наричали перихе.

Пирихе

Тракийски танцьор

Според изворите „перихе" подготвял духа на воините за предстоящите битки. В Тракия този боен танц с оръжия, придружен от бързи и ловки подскоци се наричал „колабрисмос", а песента, която се пеела по време на танца – „колаброс".

Авлосът бил особено подходящ и за съпровод на оплакващески песни (трени). Тези гръмогласни плачевни молитви, които оплаквачите припявали като удряли гърдите си, били характерни за тракийските племена и по-специално за мизите, фригите и мариандините, които населявали Северозападна Мала Азия. Ето защо оплакващеските песни били наречени „мизийски", а техните изпълнители „мариандински оплаквачи". Дори траките-фриги изобретили специален вид авлос, наречен „авлос-тренетикос" или „мариандински авлос". Славата на мариандинските оплаквачи с техните разтърсващи песни, изпълнявани в съпровод на мариандински авлоси достигнала и до съседна Елада, където за тях се носели легенди. В едната се разказвало, че цар Титий имал три деца, най-малкото от които Мариандин, загинало по време на лов. Затова наречените по него мариандини, го оплаквали в разцвета на лятото. Според друга легенда Мариандин прославил най-много от всички оплакващеското свирене с авлос, намазан с восък, и научил на него дори бащата на същия онзи злощастен фригиец Марсий, който намерил захвърления от Атина авлос, и безразсъдно предизвикал бог Аполон на музикално състезание, в което Аполон излязъл победител, а Марсий бил одран.

В античните лексикони се е запазила тракийската дума „тореле" с краткото обяснение към нея, че е тракийска оплакваческа молитва в съпровод на авлос. Единствено с помощта на тореле и зовящия с виещ глас авлос е можело да се покаже пътя на душата на покойника към Отвъдното. Така тракийските музикални напътствия на душата подготвяли онзи следващ момент на буйно веселие, с което било оповестявано успешното отпътуване на душата в Отвъдното.

Тракийските фриги били тези, които с течение на времето усъвършенствали авлоса и превърнали авлосовата музика в изящно музикално изкуство. Те полагали грижи "за чистото инструментално изпълнение" – авлетика. Първите фригийски авлети, които станали особено известни със своето виртуозно свирене били Хиагнис, Марсий и старият Олимп, още Кион, Кодалос, Бабюс, Самбос, Айдон и Телос. Този Олимп, който живял още преди Троянската война, бил митичен ученик на Марсий. Имало и още един авлет на име Олимп, който живял по времето на цар Мидас, един от синовете на Гордий (8 в. пр. Хр.).

Сатири с тракийски китари, пеещи дитирамби и авлет, облечен в типичните за професионалните изпълнители дълги пъстри дрехи

Все по-голямото разпространение на авлетиката в Континентална Елада било обвързано с култа към Дионис, докато траките-фриги я използвали по своя стара традиция в култа към своите богове. Фригийската авлетика донесла много нововъведения в елинската музика. За разнообразието при звученето на авлоса голямо значение имали множеството негови разновидности.

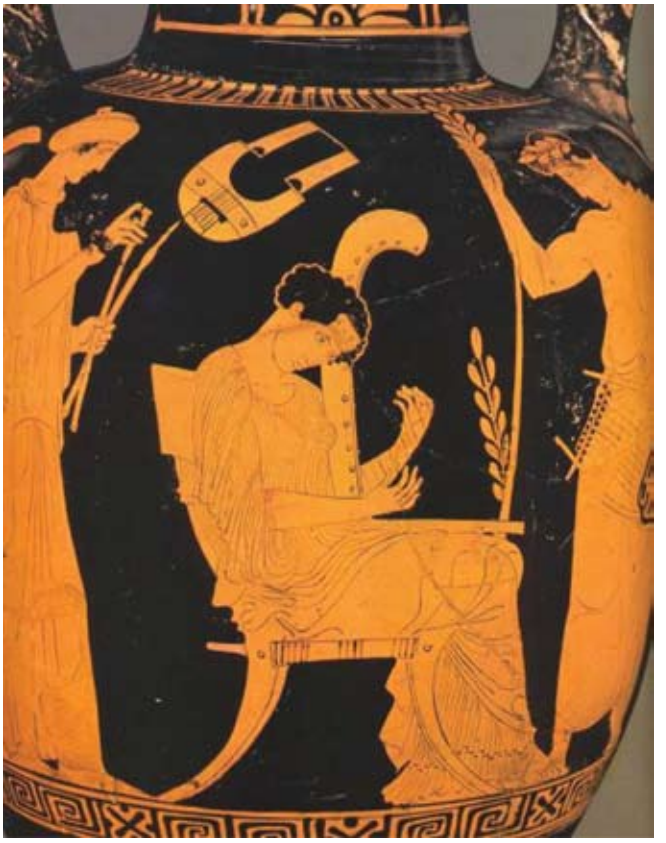
Бомбиката била авлос с ниско звучащи тонове, които наподобявали боботене и бучене.

Мариандински авлос (авлос хипер телейос) имал много по-съвършено устройство, което улеснявало свиренето и помагало да бъдат извличани по-красиви тонове. Той имал и по-голям тонален обхват– до три октави.

Тракийски двоен авлос бомбика, каничка от Борово

Магадисът криел зад името си доста загадки. Според античните сведения той, освен струнен инструмент, бил и особен вид тракийски авлос, който обхващал цели двадесет тона. Магадисът имал плътен, пронизителен и сравнително силен звук и тъй като звучал като рог бил наречен „кератофонон".

Магадисът бил многострунен инструмент с триъгълна форма. На изображението се виждат още китара-форминкс или т. нар. тракийска китара, лира-хелис с резонаторна кутия от черупка на костенурка и двоен авлос.

Самбиката също била струнен инструмент, за чийто специален вид наистина не бихме могли да си създадем по-прецизна представа. От друга страна обаче имало и един малък авлос, изработен от самбукус холундър, който носел името самбика (бъзова свирчица). Самбиката изглежда била инструмент с тембър, звучащ във високия регистър.

Салпингсът: В древна Тракия наред с авлоса особено разпространен бил този вид духов инструмент, използван във войската за даване на боен сигнал. Историкът Ксенофонт, очевидец на събитията в Югоизточна Тракия от първите години на 4 в. пр. Хр., дал ясни свидетелства за бойните тръбачи на салпингси, които събирали разнородната тракийска войска.

Свирач на салпингс, Ритон от Панагюрското съкровище

Особен вид салпингси, може би заради тяхното мистично звучене, траките използвали и по времето на религиозни церемонии. Те били наричани “свещени салпингси” (хиеросалпингси). Техните изображения намерили място и в прочутите фрески от Казанлъшката гробница.

Тракийски хиеросалпингси /свещени салпингси/, Казанлък

Сирингсът или Пановата флейта била малък духов инструмент, съставен от седем тръстикови тръбички с различна дължина, съединени обикновено с восък. Изнамерен е от Севт и Ронак, родом от тракийското племе меди, което обитавало земите по двата бряга на средна Струма.

Сирингсът бил любим инструмент на Атис, спътникът на Кибела

Кимбали, тимпани и кротали били ударни инструменти и съпътствали празненствата на фригийската богиня-майка Кибела. В деня на пролетното равноденствие смърча, който бил свещеното дърво на нейния спътник Атис, бил украсяван с малки кимбали, които понякога били наричани звънци.

Танцьорка с кротали (Месамбрия)

Малоазийка, която изпълнява танц под звуците на двоен авлос и тимпан

Кимбали

Камбанка

Тя носи идеята, че крие във видимия си образ, невидимата за човешкото око божествена същност. Така тя се превръщала в амулети, в украси, в оброчни дарове, давала сигнал, можела да изцелява, но и да разболява, като всява ужас в душата. Образът на музикален инструмент камбанката приемала сред авлосите, тимпаните и кимвалите, в екстатичния дионисов култ. Изпадналите в екстаз от опиянението на танца менади, по време на нощните празненства били наричани "изковани от мед жени", заради многобройните звънчета по тях. Гласовете на камбанките ги пробуждали от унеса на танца.

По време на война звънчета били нанизвани на тънки върви на определено разстояние около бойните станове и селищата и по този начин били залавяни шпиони и предатели. Камбанките били част от украсата към конската амуниция при бойните коне. Звънът на многобройните камбанки звучал демонично. Античният драматург Псевдо-Еврипид описал конете на легендарния тракийски цар Резос по следния начин: "медна Горгона, като от щита на Богинята, беше привързана към челата на кобилите и внушаваше страх със звънтежа на многобройните звънчета".

Според античните представи металът, от който била направена камбанката вършел чудеса, пречиствал и опрощавал, отблъсквал злите сили и носел щастие, а нейния звук бил божествен и прогонвал демоните. Хората вярвали в магията на камбанката и в нейната вълшебна песен. Сипещите се като божия благодат камбанни звуци пораждали светла вяра и надежда в душите на молещите се в храмовете. Камбанката осъществявала връзката между живота и смъртта. Нейният глас можел най-лесно да достигне до преселилите се в отвъдния свят. Звънчета украсявали врата, ръцете, дрехите или краката на мъртвите. Камбанките-амулети предпазвали покойника от злите сили по време на неговия дълъг път към Отвъдното. Често наред с камбанките, в гробовете били поставяни и бронзови огледала.